

כול ה... כול הפרות, כול העזים, הכול זה מטנטורה, הכול, הכול, הכול העדר, לקח את כול העדר.

המחבר: "אה, לקחו את ה..."

אניס: "לקחו את כל הפרות וזה, וזה. כולו לקח שמשון."

המחבר: "ומי זה מבנימין מ..."

אניס: "בנימין, זה אחד אומרים לו משה שנתה. משה שנתה."

המחבר: "שרתה?"

אניס: "משה שרתה."

המחבר: "הוא כבר מת?"

אניס: "אני לא יודע באמת, למה אני לא שואל."

המחבר: "ישמשון?"

אניס: "ישמשון אני חושב עוד חי. אבל הוא זקן. הוא חי."

שתיקה ארוכה.

המחבר: "מי קבר את האנשים שנהרגו?"

אניס: "הצבא. מביאים טרקטור גדול. חפרו את הבור גדול על יד בית הקברות. שמו אותם בפנים וקברו אותם.

הכול."

שוב שתיקה.

איננו יודעים מדוע דיבר אניס על בור אחד בעוד שבעדויות של אחרים דובר על שני בורות גדולים ובור אחד קטן, לנשים. אפשר לשאול האם אניס לא ידע על יותר מבור אחד או לא שם לב לעניין זה, תוך כדי הדיבור. ייתכן, שאניס, שדיבר על אירועי היום של כיבוש טנטורה בלבד ידע על בור אחד בלבד וכי שני הבורות האחרים נחפרו בימים שלאחר מכן, כשנאספו יתר גופות חללי טנטורה ונוצר הצורך בבורות נוספים.

בהמשך דיבר אניס על איסוף השלל והביזה מתוך בתי התושבים, בידי החיילים.

אניס: "וואללה לקחו את הכול החפצים של הבית. לא משאירים לאף אחד אפילו כרית."

המחבר: "מי לקח?"

אניס: "הצבא. מביא את האוטו וואללה. אותה יודע כמה לקחו דברים משמה? אה... היו עשירים ה..."

המחבר: "אבל זה לקחו הצבא או החיילים?"

אניס: "החיילים. מה ששמה. אני לא יודע..."

המחבר: "יעני כול אחד לבדו."

אניס : "כול אחד היה מעמיס ומרים. כול... באלוהים, לא השאירו דבר. בני, באלוהים."

המחבר : "זה אתה ראית או שמעתי?"

אניס : "אני ראיתי."

המחבר : "גם ראית."

אניס : "אני ראיתי, בטח. מה, אני יודע, היו מביאים את האוטו, מעמיסים, יאללה."

המחבר : "באותו היום: באותו היום של..."

אניס : "כן, באותו יום, למה, אנחנו נשארו למחרת עד הערב."

המחבר : "עוד למחרת בערב הייתם שם?"

הסביר אניס :

בטח. אנח.. מותים מרעב. מותים ממים. אין לנו דב... מה נעשה? אין לנו כלום... על יד החוף. זרוקים. ויאללה. איפה נכנסים, מרוקנים את הבית, לא משאירים כלום.

המחבר : "ואוכל מאיפה לקחתם?"⁶⁷

תיאוריו של אניס לגבי מיון האנשים לקראת הוצאתם להורג והריגונם - אותה ראה, לטענתו, כמו עיניו, וחזרתו על הדברים לקראת סיום הראיון בפעם נוספת, מחזקים את הרושם לגבי מה שזכור לאניס מאותו היום. הדברים הללו מתחברים לעדויות נוספות שסיפרו אחרים על אותם אירועים, והתמונה המתקבלת על ידי עדותו של אניס משלימה ואף מרחיבה את ידיעותינו לגבי מה שסיפרו תושבי טנטורה אודות ההתרחשויות בכפרם באותו היום.

איננו יודעים אם בדבריו התכוון אניס לומר כי האנשים נשארו בטנטורה יום נוסף לאחר הכיבוש או אך ורק עד למוצאי יום הכיבוש, שהיה, מבחינתו, למחרת ראשית ההתקפה, שהחלה בלילה, כזכור, אך התיאור המפורט של מה שקרה, הכניסה לבתים והרקתם מכול חפץ, נותן תמונה חיה למה שהתרחש, לשוד ולביזה של כול מה שהיה בטנטורה, הן על האנשים עצמם, בצאתם מבתיהם והן לגבי מה שנשאר בתוך הבתים עצמם, והדברים הללו עומדים בניגוד חריף לעדויות של חלק מן היהודים, חיילי "אלכסנדרוני", ובמיוחד בניגוד לעדותו של בנץ פרידן, מפקד הגדוד.

⁶⁷ ראה: שם.

מצטפא סלימאן מצרי (אבו-גימיל)

מצטפא סלימאן מצרי (אבו-גימיל) נולד בטנטורה ב - 1935, מיוצאי חלציה של אחת מן המשפחות הרבות בטנטורה, שמוצאן במצרים, בתקופת הכיבוש של מחמד עלי, כפי שמעיד גם שמו. מיד בראשיתו של הראיון הכריז מצטפא במעין סוג של גאווה: "טנטורה היחידית, כמעט, שלא היה לה פועלים שעובדים בחוץ. לא בזיכרון ולא בעתלית..."⁶⁸ אבו-גימיל סיפר על כך שאנשי טנטורה היו עובדים במשקיהם שלהם, בים, כדייגים וכן, בצבא ובמשטרה של האנגלים. הוא דיבר על כך שאנשי טנטורה היו אנשים מחונכים, שהיו להם הרבה אדמות. הוא הביא את עצמו כדוגמא לחקלאי קטן, שהיה לו שטח בן 80 דונם, לעומת אחרים, שהיו להם 200 או 3000 דונם וכי היה גם אחמד חאגי, שהיו לו, לדברי אבו-גימיל, 4000 דונם.

כשנשאל אבו-גימיל האם היה בטנטורה בזמן המלחמה ומה הוא זוכר מן המלחמה סיפר אבו-גימיל סיפור אישי, על מה שקרה לו ולמשפחתו. אך גם בשנת 1997, בעת עריכת הראיון עמו, סירב אבו-גימיל לומר מה שמו של החייל היהודי שנכנס לביתו והחל, במה שנסתיים לאחר מכן בהריגת רבים מבני המשפחה ועוד משפחה נוספת שהייתה באותה עת בביתו. כבמקרי קודמים, נביא עתה את תמליל השיחה שהתנהלה, בשלמותה, בהשתתפות אבו-תופיק, המלווה, על מנת ללמוד על האירוע מפי אבו-גימיל עצמו.

המחבר: "מה אתה זוכר מהמלחמה?"
 אבו-גימיל: "אני זוכר שזה בא אחד, אחרי שזה, על הבית שלנו. קוראים אותו... אני מכיר הבן-אדם הזה"
 המחבר: "מי זה האחד? איך קוראים לו?"
 אבו-גימיל: "לא חשוב. לא צריך להגיד."
 המחבר: "לא. אני רוצה לא. אני בטוח שהוא חי עכשיו. אז לא..."
 אבו-גימיל: "לא. הוא חי."
 המחבר: "אה, הוא חי, אז בכלל..."
 אבו-תופיק: "אני הבנתי מי זה."
 המחבר: "כן?"
 אבו-גימיל: "לא נעים להגיד עליו, עליו, מי הוא, אבל אנחנו היינו חברים טובים."
 אבו-תופיק: "ועד היום חברים." המחבר: "המממ?"
 אבו-תופיק: "ועד היום חברים."
 המשיך אבו-גימיל:

Handwritten notes:
 2. שאלה
 3. אבו-גימיל

⁶⁸ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם מצטפא מצרי (אבו-גימיל) ב - 16.2.1997.

היה אוכל אצלנו גם כן ואנחנו היינו אוכלים גם אצלו [שתי המלים האחרונות לא ברורות]
בסוף, אה... בא הביתה ו... עשה את עצמו שהוא לא מכיר אף אחד.

המחבר: "אה, ככה, בא, אתה מתכוון בא בתור חייל?"

אבו-גימיל: "הוא היה חייל."

המחבר: "אה."

אבו-גימיל: "בא הביתה ו..."

המחבר: "אבל ביום-יום הוא היה מוכר לכם בתור שכני?"

אבו-גימיל: "בא אצלנו הביתה, יושב איתנו, אוכל וחכול."

אבו-תופיק: "ידוע. הוא - כל האנשים מכירים אותו."

אבו-גימיל: "אנחנו היינו חברים טובים."

המחבר מנסה לנחש: "אתה מתכוון לאריה?"

אבו-גימיל: "זה לא, לא."

אבו-תופיק: "יהודי או ערבי זה שבא אליכם?"

אבו-גימיל: "יהודי, יא בן-אדם."

המחבר: "לא, אם הוא אומר חייל, זה בטוח שזה יהודי."

אבו-תופיק: "יהודי..."

אבו-גימיל: "אז אה... הוא בא הביתה."

המחבר: "זה חבר מזיכרון-יעקבו?"

אבו-גימיל התחמק מלהסביר מהיכן הוא והמשיך:

לא חשוב מאיפה הוא. בא ואומר לאבא: "אתם ממצרים." אבא אומר לו: "אני ממצרים?" אומר לו:

"תן תעודת זהות?" אמר לו: "בבקשה, קח. תעודת זהות. ואתה מכיר אותי כבר לא שנה ולא שנתיים

ולא עשר שנים."

המחבר: "זאת אומרת אתם הייתם עובדים אצלנו?"

אבו-גימיל: "יותר מעשר שנים. לא."

אבו-תופיק: "קשרים. בטנטורה לא עבדו מחוץ לכפר."

המחבר: "בכלל לא."

425

הסביר אבו-גימיל:

אבא שלי היה לו גמלים, כמו שזה היום מכונות שזה ב... מובילים חצץ, מובילים אה... חול, אבנים של בנין. קודם לא היה מכונות שזה צריכים להוביל את זה. היה גמלים.

המחבר: "אתה מתכוון היה לו חברת הובלה." [מדברים כמה ביחד] "כמו חברת משאיות. כמו חברת משאיות של היום."

אבו-תופיק: "גמל זה משאיות."

אבו-גימיל: "היו מובילים את כול החומרים בשביל הכול האזור. לשפיה, לבנימינה, לזיכרון, לכול ה... עתלית, לכול המקומות."

אבו-תופיק: "הוא מכיר כמעט את כולם."

המחבר: "והוא טען על אבא שלך שהוא מצרי."

הרחיב אבו-גימיל את הסברו:

טען על אבא שלי, ויש לנו גם כן היו שכנים. זה לא מהכפר, היו בזרקא, זרים, ובאו. ברחו משם, באו, ולקחו בית מאצלנו, והיו גרים אצלנו. אמר לו: "האלה אני יודע שחם היו בצבא של האנגלים. החבר'ה האלה." והאנגלים הלכו כבר ונשארו בזרקא ולא נעים להם לשבת שמה. הם לא יודעים מה זה בי... איך לחיות בזרקא. הם צריכים ברז בבית, הם צריכים הכול. לא ללכת על ה... לסחוב מים על הראש. אלה לא יכולים לסחוב את המים א...

המחבר: "ואצלכם היה הכול את... מסודר?"

אבו-תופיק: "הכול היה מסודר."

אבו-גימיל: "כמו שיש לנו עכשיו היה לנו שם. אז הוא אומר לו: 'אתה מכיר אותי כבר מ-20 שנה.'"

המחבר: "האבא."

ענה אבו-גימיל:

כן. אמר לו: "אני לא מכיר אף אחד. זה, אל תזכיר לי דברים כאלה ואל תגיד לי שאני מכיר אותך." אמר לו: "לא צריך. אל תעשה טובות, שאני... אתה לא רוצה שאני אגיד שאתה... שאני מכיר אותך, אז לא צריך." אז לא, לקח אותם ו... והיה מה שחיה, ו...

המחבר: "רגע, ומה עשה? הוא רצה לרדק אתכם מהבית?"

אבו-גימיל: "מה זרקו זרק את כולם. לקח אותנו ושמנו את כולם במקום אחד."

אבו-תופיק: "יבאו, זה הוא מתכוון אחרי שכבשו את הכפר."

סיפר אבו-גימיל:

כן. אחרי שלקחו את הכפר. אז לקח, והיינו 14 איש, נתן אותנו למישהו שהיה לו נשק והתחיל לספור אותנו. אני ועוד אחד. הוא אומר: "בוא הנח." קמתי, נו, מה אני אגיד לו, לאו טוב. "מה אתה רוצה?" אז הוא אומר לי: "לך איפה שיש ילדים. שב עם הילדים. אל תשב עם הגברים." "בסדר." היה עוד אחד על ידי, אז הוא אומר לו: "בוא גם אתה." אומר לו: "אתה היית בצבא? היית במלחמה?" אמר לו: "לא. אני אדם חולה."

המחבר: "האבא?"

אבו-גימיל: "לא."

המחבר: "אה. טוב."

אבו-גימיל: "ואני הייתי לפני שלושה חודשים בבית-חולים, עשיתי ניתוח." [מספר מלים לא ברורות] "יבקושי מה שיצאתי מבית-חולים." [שוב - רעש חזק בהקלטה]

ואבו-גימיל ממשיך:

לקח אותם, יש שם איזה בית כזה, יש נציגים שמה שלהם. [רעש. כמה מלים לא ברורות] יצאנו אני והבחור הזה. אחרי שהלכנו איזה 20 מטר זה מה שנתן לו, היו 12 איש, הרג אותם כולם בבת אחת.

המחבר: "את כול המשפחה?"

אבו-גימיל: "כול המשפחה."

המחבר: "אתה מדבר על הבן-אדם שהכיר את האבא?"

אבו-גימיל: "לא. הוא נתן אותם למישהו אחר."

המחבר: "נתן אותם למישהו אחר."

המשיך אבו-גימיל וסיפר:

אז אני אמרתי לו: 'אתה מכיר את אבא, אתה מכיר אותנו, כולם, אנחנו מכירים אותך, מכירים את אשתך ואת הילדים שלך. למה עשית את זה?'

המחבר: "בעצם הוא הוציא משם אותך..."

אבו-גימיל: "אתה מכיר את אבא שלי. אתה מכיר את כולם. הוא אומר: יכן, אבל זה בזמן המלחמה אני לא מכיר

אף אחד."

המחבר: "בעצם הוא הוציא משמה אותך ועוד אחד."

אבו-גימיל: "ועוד אחד, מ-14. ו-12, לא מהמשפחה, חה... מהשכנים."

המחבר: "בעצם אפשר להגיד. רגע. אתה היית הילד הכי קטן?"

אבו-גימיל: "לא אה... ביניהם?"

המחבר: "כן"

אבו-גימיל: "כן"

המחבר: "זאת אומרת זה המזל שלך שהיית בן 13, אז עכשיו..."

אבו-גימיל: "לא עניין זה. זה..."

המחבר: "אז עכשיו אתה חי?"

אבו-גימיל: "לא עניין זה."

המחבר: "אלאו?"

אבו-גימיל: "זאת היה רק מאלוהים. למה יש זקן אחד שזה בן 120"

המחבר: "אהה."

הסביר אבו-גימיל:

ונהרג. ככה. מי היה יותר אה... טוב להרוג בן גיל 13 או להרוג זקן של אה...? וכול בן-אדם והמזל

שלו. זה נגמר הזמן שלהם.

המחבר: "זאת אומרת, אתם יצאתם, בזמן שיצאתם שמעתם את חירות."

הסביר אבו-גימיל:

אנחנו לא היינו רחוקים. זה... 15 מטר הייתי רחוק מהם. לא יותר מ- 15 מטר. ואני אמרתי לו: "למה עשית את זה?" הוא אומר: "אני לא ידעתי שהוא צריך להרוג אותם. הוא לא אמר לי שאני אהרוג אותם." אני אמרתי לו: "בסדר." בסוף, אתה יודע שזה מלחמה ואתה לא יכול להגיד, אולי יכול להיות שזה אח שלו נפצע, זה מה שעשה את זה, או משהו קרה. לא יודע מה היה. בסוף לקחו אותנו, לים שם. נשארנו איזה... שש שעות. אחרי שש שעות העבירו אותנו למקום אחר. בסוף לקחו

את כולם. עברו... בחורים - לקחו אותם לבית סוהר, ואת הבחורות, עם הקטנים, הילדים, זרקו אותם פה, בפרידיס, ו... נשארנו עד עכשיו בפרידיס.⁶⁹

לאחר מכן נשאל אבו-גימיל האם ידוע לו מה קרה באותו היום בכפר מחוץ לביתו והוא התייחס גם לשאלות הכלליות, לגבי ההתרחשויות בטנטורה באותו היום.
המחבר: "אתה, בזמן ששמעת את היריות, כשהרגו את המשפחה שלך..."
אבו-גימיל: "כן."
המחבר: "אתה ידעת אם הרגו בעד מקום? אצל עוד מישהו?"
אבו-תופיק: "הרגו אנשים, זאת אומרת אחרי שנכנעו."
השיב אבו-גימיל:

כן. בטוח. [שתיקה] במלחמה, אני אגיד לך את האמת. בכל העניין הזה שזה כמה שעות שזה היו. אולי 10 - 12, משהו כזה, נהרגו.

המחבר: "10-12 איש נהרגו בכול המלחמה?"
הסביר אבו-גימיל את דבריו ופירט:

בכול המלחמה. והיתר אחרי שכבשו את הכפר. ראיתי כולם. באו, היו לוקחים אחד, אומרים לו: "אתה יש לך נשק. למה?" לקחו את כל הניירות מה שהיו במשרד של זה, כל אחד ידע איפה שזו...

המחבר: "זאת אומרת, זה כבר כשנכנעו בעצבם?"
הסביר אבו-גימיל:

אחרי שכבר נכנעו והכול, וזה... אחרי שש שעות. התחילו לקחת כול אחד שיש לו את השם, בשביל להביא את הנשק. מי שהלך להביא את הנשק לא חזר! לא חזר! לא הוא ולא הנשק שלו... הרגו אותו. נהרג 125 מאנשי טנטורה ושלושה בחורות.

דבריו אלה של אבו-גימיל, על תושבי טנטורה, שנלקחו לבתייהם על מנת להוציא מן המחבוא את נשקם ולמסרו ולאחר מכן חוסלו, בו במקום, נאמרו גם על ידי מרואיינים אחרים והדבר מצביע על כך שהיתה זו, כנראה שיטתם של חלק מן החיילים לחסל, בבתייהם את מוסרי הנשק וזוהי גם,

⁶⁹ ראה: שם.

כנראה, אחת הסיבות, שאיסוף הגופות בכול רחבי הכפר נמשך זמן רב כול כך. על דבריו האחרונים של אבו-גימיל העיר אבו-תופיק, שהיה נוכח באותם הראיונות, על הדמיון בגרסותיהם.

אבו-תופיק: "הדברים שלך ושל אבו-פהמי ושל אבו-נאיף, בדיוק קרובים."

המתבר: "125!"

אבו-גימיל: "ושלוש בחורות."

המתבר: "אתה אומר שבעצם מתוכם..."

אבו-גימיל: "שלוש זקנות לא שלוש... אחת מהן בת..."

אבו-תופיק: "לפחות נשים."

אבו-גימיל: "90 שנה."

המתבר: "אבל אתה אומר שבעצם מתוך 125 אולי 10 - 12 נהרגו בזמן מלחמה. כל היתר זה ככה, בעצם ברצה."

אבו-גימיל: "כבשו את ה..."

המתבר: "כמו שקרה עם המשפחה שלך."⁷⁰

אבו-גימיל הסיביר וחזר שוב למה שקרה בביתו:

כן. דווקא אבא שלי באותו ה... כול הלילה לא יצא מהבית. אותו היום הוא היה חולה. הוא לא יצא מהבית שלו. אחד מהאחים שלי, ראה זה, ברח. לא רצה להישאר עם ה... עם האבא. ואח שלי ואחות נשארו בבית ולא יצאו. אף אחד לא יצא מהבית.

המתבר: "אח שלך נוסף גם..."

אבו-גימיל: "אחי הגדול."

המתבר: "הצליח לברוח?"

אבו-גימיל: "לא. גם כן... אחד מהם רק ברח. יצא ו..."

המתבר: "אה, אחד כן ברח."

אבו-גימיל: "כן. יצא מתחת הכדורים. היו כול הזמן יורים עליו. ונכנס מבין הבתים וברח."

העיר אבו-תופיק:

יש כאלה ש... אני מה ששמעתי מאנשים שהיו באותו מקום, שיש אחד אומר, רואה ואתה יודע איך היו זה... אומר: "ממילא הורגים אותי... אני מנסה לברוח." אז הוא כנראה ניסה לברוח.

⁷⁰ ראה: שם.

המחבר: "זיה מהבית הוא ניסה לברוח בזמן שירו על החבר'הו"

אבו-גימיל: "מהבית, כן."

המחבר: "זאת אומרת, ירו על המשפחה והוא הצליח לברוח."

אבו-גימיל: "לא, לפני שירו."

שאל המחבר:

הבנתי. בעצם, זאת אומרת, ממה שאתה אומר, לפי ה... עם האח הזה, זאת אומרת שבעצם היו יכולים להיות 15 בבית, אבל הוא הסתלק קודם.

השיב אבו-גימיל:

כן. הוא רצה ל... ו... בא...ו...מה, לפני שהם ב...זה... רבע שעה, לא יותר. אבא של, אבא שלי לא רצה שיצאו. הוא פחד שזה כבר אה... מתחיל, נפגשים בדרך, ויהרגו אותם. אז הוא אמר: "לא. אתם תישארו. אנחנו מכירים את כולם פה. כול השכנים. בזיכרון, אני מכיר את כול הזיכרונים, ושפיה ובנימינה וענלית. אני מכיר אותם כולם. אז יכול להיות שיבוא אחד מה...חברים שלנו, שזה שאנחנו מכירים אותם, אז אנחנו..."

המחבר: "ואני מבין שבה אחד מן החברים."

אבו-גימיל: "בא הכי חבר."

המחבר: "ומה השם שלו?"

אבו-גימיל: "שכחתי. אני לא יודע."

המחבר: "אני מבין שזה בן-אדם מוכר. זה לא..."

אבו-גימיל: "לא. אני לא יכול להגיד לך."

אבו-תופיק: "הוא עוד בחיים, זאת אומרת."

אבו-גימיל: "לא יודע אם הוא עוד חי... אפילו שזה חי אפילו, לא נעים."

המחבר: "אתה פגשת אותו מאז?"

אבו-גימיל: "כן. פגשתי אותו. ושאלתי אותו: 'למה עשית את זה?' אומר לי: 'אני לא ידעתי שהוא צריך לעשות את זה גם'."

אבו-תופיק: "הוא לקח אותם, מסר אותם לחייל אחר."

אבו-גימיל: "אני לקחתי אותם ושמתי אותם שמה שהוא ישמור את זה. אבל אני לא ידעתי שהוא..."

431

המחבר: "עכשיו, המישהו הזה שירה, אתה גם הכרת אותו?"

אבו-גימיל: "לא."

המחבר: "זה סתם חייל."

אבו-גימיל: "אני לא מכיר אותם. אני לא הייתי אצלם אף פעם."

המחבר: "עכשיו, אתה במקרה יודע גם מה היה התפקיד שלו?"

אבו-גימיל: "מהו?"

המחבר: "הגן-אדם הזה שאותו מכיר אותו, אתה יודע מה היה התפקיד שלו?"

אבו-תופיק: "זה שהוא חבר שלכם, מה היה תפקידו? חייל פשוט? יש לו דרגה? מה?"

אבו-גימיל: "לא יודע מה היה, לא ידוע. לא זוכר מה היה. זה כבר 50 שנה, ולא... ועוד אפשר ל... מה היה לו,

התפקיד שלו."

המחבר: "אתה יודע, מה שאתה אומר."

אבו-גימיל: "יכול להיות שהוא היה קצין."

המחבר: "חבל לי, תראה, בינתיים אני מבין ממך שהוא אפילו לא אשם, שהם נהרגו."

אבו-גימיל: "אני לא יודע. אני לא יכול להגיד לך שהוא אשם, לא אשם. אני לא יודע."

המחבר: "לא. בעצם ממה שאתה... ממה שאתה מספר..."

אבו-גימיל: "כן. הוא אמר לי..."

המחבר: "ברור לגמרי שהוא העביר אותם למישהו אחר."

אבו-גימיל: "כן. הוא אמר: 'אני לא ידעתי שהוא יהרוג אתכם'."

המחבר: "רגע, עכשיו, אני אומר בעצם מאד חבל שאתה לא אומר מי זה. מה? כי היה מאד מעניין לשאול גם אותו.

אתה מבין?"

אבו-גימיל: "לא, לא."

המחבר: "למה? תראה, כמו שאתה אמרת."

אבו-גימיל: "הוא ביקש ממני שאני לא יגיד את זה ואני לא אפרסם את זה באף... לאף אחד. ואני לא יגיד ולא

אעשה את זה."

המחבר: "לא, לא, סליחה, אל תבין אותי לא נכון. קודם כול..."

אבו-גימיל: "אנחנו עד עכשיו חברים."

המחבר: "טוב. תן לי שנייה."

אבו-גימיל: "אבל אחרי שהוא סיפר לי שהוא לא ידע מזה..."⁷¹

⁷¹ ראה: שפ.

אבו-גימיל: "לא."

המחבר: "הבנתי."

והוסיף אבו-גימיל:

אז בסוף הוא אומר לו: "טוב, תעזוב את זה, שוט אני לא אתן לאף אחד. חילס. מספיק מה ש..." וזהו.
עזב, הפסיק לעשות אותו.

המחבר: "והוא היה מפקד, אתה אומר."

אבו-גימיל: "חושב שהוא היה קצין גדול."

לאחר שתיקה אמר אבו-גימיל: "תאמין לי, לא כדאי להזכיר את מול הדברים האלה."⁷²

לקראת סיום הראיון התפתחה שיחה קשה בין המחבר לאבו-גימיל, שהביע את החשש כי יבולע לו בגין הדברים שסיפר ותיגרם לו אי-נעימות, לעומת הצורך לדבר ולספר על הדברים שקרו במהלך המלחמה, אשר אי אפשר ואסור להמשיך להסתירם.

יש להזכיר כי נמצאת ברשותנו עדות נוספת של אבו-גימיל, כפי שהיא מופיעה במאמרו של מחמוד אבו-שנב, ב"אל-אתחאד", אותו סיכמנו בפרק העוסק בספרות הפלסטינית. תיאור רציחתם של בני שתי המשפחות דומה ואולי אף אכזרי יותר, וכן פרטים נוספים שקרו לאבו-גימיל באותו היום, כמו היתקלותו בגופת אדם שראשו נקטע מעליו. יש לציין כי מופיע הבדל במספר חללי טנטורה המצוין על ידי אבו-גימיל בין שני המקומות. בעוד במאמרו של אבו-שנב ב"אל-אתחאד" מדבר אבו-גימיל על 98 חללים, בראיון הנוכחי דיבר אבו-גימיל על 125. הראיון ל"אל-אתחאד" התקיים כשנה וחצי לאחר הראיון עם מחבר עבודה זו.

(Handwritten notes in Hebrew, including the word 'המחבר' and other illegible text)

⁷² ראה: שם.

עבד אל-רזאק יחיא (אבו-אנס)

עבד אל-רזאק יחיא (אבו-אנס), יליד טנטורה, 1929, הוא האיש הפלסטיני הבכיר ביותר שרואיין אודות טנטורה. אבו-אנס הוא בעל דרגה צבאית של גנרל, מן האישים הבכירים של הרשות הפלסטינית. לדברי אבו-אנס הייתה משפחת יחיא המשפחה הגדולה והעשירה ביותר בכל האזור, ובעלת שטחי האדמות הגדולים ביותר. ובמהלך הראיון תיאר בהרחבה את החיים בטנטורה, הזכורים לו היטב מימי ילדותו ונערונו.

אבו-אנס לא היה בטנטורה בעת כיבושה. הוא שהה אז במחנה האימונים הפלסטיני של "צבא ההצלה" בפקודו של קאוקג'י, בקטנה, שבסוריה. את טנטורה עזב לאחרונה ב-4.4.1948. בשנים שלאחר מכן נחיה אבו-אנס אחד המפקדים הבכירים של צבא השחרור הפלסטיני. אך על מה שהתרחש בטנטורה עת נכבשה ולאחר הכיבוש, שמע, בפרטי-פרטים מפי הוריו ועשרת אחיו, שהיו בכפר אותה עת. על פי אבו-אנס, לאחר כיבוש הכפר אספו את כל הכפר בבית הקברות, לקחו את הגברים בנפרד וסידרו אותם ששה-שבעה בכל קבוצה, וציוו עליהם לחפור בורות בחול, על פי השורות. אלה שעמדו על שפת הבורות האלה – ירו בהם והרגו אותם, כך שנפלו ישירות אל הבורות, וכך נהגו גם בגברים שהיו בשורות הבאות, טור אחרי טור.

לדברי אבו-אנס, כשהגיע תורם של שניים מאחיו, שעמדו בשורות סמוכות הם עמדו להתחבק ולהיפרד, לקראת מותם, כאשר הגיע לפתע אופנוען יהודי ובידו הוראה מן המפקדה הצבאית הישראלית, להפסיק את ההרג, כנראה בגין החשש שינהגו כך גם בשבויים היהודים שהיו אז בידי ירדן. כך ניצלו חייהם של שני אחיו, על סף מותם.

סך הכול נרצחו בטנטורה 78 איש. לדבריו – רצח המוני, מן הגדולים שהיו אי פעם. משפחות הכפר נלקחו לפרידיס, שם שוכנו בדירות קטנות, צפופות, בעוד הגברים שנותרו חיים נלקחו כולם למאסר.

אחיו הגדול של אבו-אנס, פואד, נתמנה אחראי על האסירים כאשר היו בבית ליד [כנראה היה זה כאשר היו האסירים באם-חיאלד (אזור נתניה)] ופואד ארגן בריחה, שלא הצליחה. כשנתפס – הוכה בשוט והועבר, עם עוד מישהו, לכלא בבאר-שבע.⁷³

⁷³ ראה: ראיון אישי שערך המתבר עם עבד אל-רזאק יחיא (אבו-אנס) ב-5.3.1997.

פוזי מחמוד אחמד טנג'י (אבו-ח'אלד)

פוזי מחמוד אחמד טנג'י (אבו-ח'אלד) נולד בטנטורה ב-1927 והפגישה עמו התקיימה במחנה הפליטים טול-כרם, שם נמצא מאז נמלט מהמאסר הישראלי, לאחר נפילת כפרו. יחסי טנטורה וזיכרון-יעקב לפי אבו-ח'אלד היו מצוינים: ביקורים ואירוח הדדיים, יחסי אמון וידידות, כשמעולם לא קרה משהו בין טנטורה וזיכרון-יעקב. כך לדברי אבו-ח'אלד - "עז אשר אבדה פלסטין". הוא סיפר על כניעת הכפרים השכנים לטנטורה ליהודים, וכשנשאל מדוע טנטורה לא נכנעה, כיתר הכפרים, השיב כי "אנחנו פחדנו שאם ניכנע יבואו הערבים וישאלו: "מדוע נכנעתם ליהודים?" ויהרגו אותנו."⁷⁴

לפי אבו-ח'אלד לא היה כול צבא בטנטורה, רק תושבי הכפר. הוא סיפר כי היו בטנטורה באותה עת כ-200 בחורים, מצעירי הכפר, והוא ביניהם, להם היה נשק. הם תשתחררו מן השירות אצל הבריטים זמן קצר קודם לכן, ורוביהם נשאו ברשותם, בהסכמת שהבריטים. זאת מלבד רובי ציד. הוא סיפר, כי במוצאי ה-22.5.1948 היה בשמירה במזרח הכפר, על גבעה, בשם דַבַּת אל-עגירה, באחת משש עמדות שמירה בנות ארבעה אנשים בכול אחת, בגזרה המזרחית של טנטורה. הוא סיפר על שתי עמדות בצפון ושתים בדרום, כך שניתן לסכם כי בסך הכול שמרו על טנטורה באותו הלילה 40 שומרים, ב-10 עמדות שמירה. אז סיפר אבו-ח'אלד על ההתקפה היהודית על הכפר, בערך בחצות הלילה, מכול הצדדים, בכלל זה גם ברכבת, לדבריו, על בריחת השומרים מעמדותיהם, אל הכפר פנימה, כולל הוא עצמו, כאשר נגמרה האצלם התחמושת, בערך בשעה ארבע לפנות בוקר. כשהגיעו לכפר אספו את כול הכפר בחוף הים והפרידו בין הנשים והילדים לבין הבחורים והילדים מעל 12 ויותר. על מה שהתרחש לאחר מכן התנהלה השיחה הבאה:

המחבר: "ימה קרה שמה בחוף?"

אבו-ח'אלד: "אחר-כך לקחו קבוצה של שבעה עד עשרה צעירים הביאו אותם לרחוב וירו בהם."

המחבר: "רק צעירים?"

אבו-ח'אלד: "כן. רק צעירים."

המחבר: "איפה זה קרה, בחוף הים? איפה?"

אבו-ח'אלד: "לא. לקחו אותם והכניסו אותם לכפר."

המחבר: "רק הבחורים?"

אבו-ח'אלד: "רק הבחורים."

המחבר: "כלומר, לקחו שבעה, הלכו אתם."

⁷⁴ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם פוזי מחמוד אחמד טנג'י (אבו-ח'אלד) ב-9.5.1977, (להלן: אבו-ח'אלד - ראיון אישי).

אבו-ח'אלד : "כן, וירו בהם ואז באו לקחת עוד קבוצה."

בנו של אבו-ח'אלד, מחמוד, מתרגם : "הוא אומר לוקחים היו שבע אנשים, עשר אנשים, הכניסו אותם לתוך

הכפר, ירו בהם ויחזרו, ויחזרו שוב."

המחבר : "לאן לקחו אותם בכפר?"

אבו-ח'אלד : "למרכז הכפר."

המחבר : "בקרבה לבית הקבוצות או מחוץ?"

אבו-ח'אלד : "ליד המסגד."

המחבר : "אחה, ליד המסגד."

אבו-ח'אלד : "ליד המסגד."

המחבר : "כמה פעמים עשו זאת, בערך?"

אבו-ח'אלד : "יואללה, 90 איש."

המחבר : "90 איש. זאת אומרת, אולי, אולי, 10 פעמים חזרו ולקחו."

אבו-ח'אלד : "כן. כן."

המחבר : "כמה חיילים הלכו ובאו עם ה..."

מחמוד : "חיילים הרבת הלכו."

המחבר : "אבל אלה שלקחו את השבעה או העשרה, הקבוצות האלה, כמה הלכו איתם?"

מחמוד מפנה את השאלה לאביו : "אלו שלקחו את הקבוצות, כמה היו?"

אבו-ח'אלד : "היו עשרה או שנים-עשר חיילים מזוינים שלקחו אותם וירו בהם."

המחבר : "עשרה?"

אבו-ח'אלד : "עשרה - שנים-עשר."

המחבר : "אותם החיילים הלכו בכול פעם?"

אבו-ח'אלד : "לא אותם החיילים."

מחמוד : "לא אותם החיילים."

המחבר : "כול קבוצה..."

אבו-ח'אלד : "כול קבוצה באה ולקחה קבוצה, כול קבוצה באה ולקחה קבוצה."

המחבר : "ויכול הכפר עומד ומסתכל?"

אבו-ח'אלד : "כן. ואחר כך..."

המחבר : "מה?"

מחמוד : "אחר כך."

אבו-חי'אלד : "לקחו את הגברים לאיפה? לבית הקברות. לבית הקברות."

מחמוד : "אתה צריך לספר לו איך אנשי זיכרון הפסיקו את..."

אבו-חי'אלד : "עכשיו אני מגיע לזה. עכשיו, לקחו אותנו כולנו לבית הקברות."

המחבר : "אלה שנשארו."

אבו-חי'אלד : "אלה שנשארו."

המחבר : "וכאשר באתם, ראיתם את ההרוגים?"

אבו-חי'אלד : "ראינו את ההרוגים."

המחבר : "זאת אומרת, אחרי שהרגו בדרך 90 ..."

אבו-חי'אלד : "כן, נכון."

המחבר : "לקחו את כל מי שנשארו לבית הקברות."

אבו-חי'אלד : "לבית הקברות."

המחבר : "ומה קרה שם?"

אבו-חי'אלד : "באו, לקחו נשק, הושיבו אותנו, כווננו אלינו הנשק והתכוונו לירות בנו, להרוג אותנו."

המחבר : "זאת אומרת העמידו אותם והתכוונו לירות בהם."

מחמוד : "כן."

המחבר : "ואחר-כך?"

אבו-חי'אלד : "באו אנשי זיכרון-עקב ואמרו להם: אלה - לאי."

המחבר : "זאת אומרת, באותה דקה באו אנשים מן..."

אבו-חי'אלד : "באותו הרגע שבו הושיבונו..."

המחבר : "כמה אנשים באו מן זיכרון?"

אבו-חי'אלד : "הרבה באו."

המחבר : "בערך?"

אבו-חי'אלד : "אני אניד לך בערך 50 - 60 מן הגדולים שהנהיגו אותם."

מחמוד : "אנשים מפורסמים זאת אומרת..."

המחבר : "50 - 60 אנשים באו?"

אבו-חי'אלד : "כן, מן המנהיגים שלהם, ביניהם מפקדים מן הצבא שאמרו להם: 'מה שהרגתם - די! עכשיו

מספיק!"

מחמוד : "אנשים בכירים בזיכרון."

המחבר : "אבל אנשים מזיכרון באו 50 או 60 איש?"

אבו-ח'אלד : "כן. נכון."

המחבר : "עכשיו, אזנה זוכר אנשים מזיכרון שהיו שם?"

אבו-ח'אלד :

אני, כול מי שקשור אלי - בחיפה. לא מכיר את אנשי זיכרון, אבל אני יודע שאנשינו אמרו שאלו היו אנשי זמארין [זמארין - השם הערבי של זיכרון-יעקב], ואלמלא הם באו - היינו כולנו מתים.

המחבר : "עכשיו, מה קרה עם אלה שהיו הרוגים?"

אבו-ח'אלד : "הביאו אותם, חפרו בור גדול וקברו אותם בו."

המחבר : "ואתה היית נוכח?"

אבו-ח'אלד : "כן. הייתי."

המחבר : "באותו היום?"

אבו-ח'אלד : "כן. באותו היום. לקחו אותם וקברו אותם כולם בבור."

המחבר : "בור אחד?"

אבו-ח'אלד : "כן. בור אחד."

המחבר : "היו רק בחורים?"

אבו-ח'אלד : "רק בחורים."

המחבר : "מה קרה לאלו שמתו מלבדם, בקרב?"

אבו-ח'אלד : "בקרב אולי מתו רק ארבעה-חמישה. נשים - שתיים."

מחמוד : "שתי נשים. ארבע-חמש גברים ושתי נשים."

המחבר : "מה קרה עם שתי הנשים האלו?"

אבו-ח'אלד : "אלו, אחרי שתפסו את הכפר - מי שרואים אותו בכביש ירו בו."

המחבר : "מה, מה?"

מחמוד : "מה שהוא אומר, אחרי שתפסו את הכפר, מי שרואים אותו בכביש - יורים בו."⁷⁵

בין כול מדוואייני טנטורה היה אבו-ח'אלד זה שמסר על המספר הקטן ביותר של חללי הכפר בקרב - ארבעה או חמישה. גם אל הקרב עצמו, בו השתתף, לא התייחס אבו-ח'אלד כאל אירוע חשוב במיוחד. הוא תיאר את הקרב כמעט כלאחר יד, כשלב ראשון והכרחי של הסיפור העיקרי

⁷⁵ ראה: שם.

שבא לאחר מכן. מה שקרה לאחר הקרב וזכור לאבו-ח'אלד בפרטי-פרטים, הוא החלק היותר משמעותי בסיפורו.

בהמשך התנהלה השיחה עם אבו-ח'אלד על מה שקרה כשהיו על החוף והיהודים ירו במישהו, שחשבו שהרג יהודי, אך כשירו אליו – לא נורה הכדור וכשכיוונו אל הים – נורה הכדור. בפגישה אחרת שהיתה עם אבו-חסן, בה השתתף גם אבו-ח'אלד, הוא אמר שהאיש הזה בו ניסו לירות מספר פעמים ולא הצליחו היה חסיין פאדי נגיאר, שהפך יותר מאוחר לסייען ונהרג בישראל לאחר מכן. לאחר מכן נשאל אבו-ח'אלד האם ידוע לו על משהו שקרה לבהיה צבאעי, עליה אמרו אחרים שאנסוה, אך אבו-ח'אלד אמר שהוא מכיר אותה ושלא ידוע לו דבר על כך וכי לא קרה דבר כזה, כי אם היה קורה – היה אבו-ח'אלד יודע על כך.

אבו-ח'אלד סיפר כי היה בכלא בג'ליל, ליד הרצליה, עד מועד בריחתו ממנו ב – 21.11.1948, ואז הגיע לטול-כרם.

בסיום הראיון נשאל אבו-ח'אלד שוב לגבי הרגע שבו נעצרה ההוצאה להורג של הנברים מטנטורה והוצגה בפניו גרסתו של אבו-אנס על האופנוען שהגיע בשליחות המפקדה עם פקודה. אבו-ח'אלד עמד על דעתו שאלה היו אנשי זיכרון-יעקב, שבאו ואמרו: "אלה שהרגתם – הרגתם. עכשו – די."

רסלאן חסן איוב אעמר (אבו-חסן)

רסלאן חסן איוב אעמר (אבו-חסן) התחמק פעמים רבות מן הראיון עם המחבר ורק כשהתברר שהוא שכנו הקרוב של אבו-ח'אלד וגר באותה חצר, ניתן היה לפגוש בו ולשוחח עמו.

אבו-חסן, בן ה-73, היה אז בן 24 שנים, והיה עובד בחקלאות.

מיד בתחילת הראיון אמר אבו-חסן כי מדינה שתקום על פשע, וכוונתו לישראל, היא מדינה לשעה ועל הצדק – לתמיד. לאבו-חסן אין בנים ובנות, אך הוא טרח להזכיר כי יש לו 35 דונם בכפרו טנטורה שנכבש, ובכול זאת, הוא חי שנים מעשרה קילוגרם קמח שאונר"א (ארגון הסעד והתעסוקה של האו"ם) מביא לו מדי שבוע, כשהוא אינו מבין על מה ולמה "מגיע" לו לחיות ככה. כשנשאל מה הוא זוכר מן הלילה בו תקפו היהודים את טנטורה השיב כי הם תקפו מכול הכיוונים, גם מכיוון הים, אך לא זכר פרטים כמו שעת ההתקפה והסביר שחלפו כבר 50 שנה.

הוא סיפר שלא היה לו נשק אישי. היה לו לפני כן רובה ציד שהתקלקל והוא מכר אותו.

לאחר נפילת הכפר היה אבו-חסן בין שבעת האנשים שהטילו עליהם לאסוף את הגופות ולהביאן לבית הקברות. הוא זכר שכאשר חיפשו את הגופות כבר האיר היום והוא גילה שתי גופות מוטלות בתוך שיח צבר והוא פחד שיידקר כשיוציאן משם. כשהגיע הקצין אמר לו השומר שהוא

סירב להוציאן ואז כיוון הקציץ את נשקו אליו ואבו-חסן קפץ אל תוך השיח הדוקרני והוציא ממנו את הגופות, כשהוא עצמו התמלא בקוצים, מן הצבר. לאחר מכן סידרו ערימות של שבעה, שמונה, או עשרה מתים כל ערימה. בסך הכול היו שם בין 60 ל - 70 גופות. ואז קרו דברים נוספים, עליהם סיפר אבו-חסן, ואותם נביא בתמליל מלא, כפי שהתנהלה השיחה.

אבו-חסן : "כשהיינו עם ההרוגים בא אחד, חייל, שידו הייתה פצועה."

מחמוד, בנו של אבו-ח'אלד : "פצוע."

המתבר : "פצוע."

אבו-חסן : "הוא אמר לשומרים שהיו איתנו..."

מחמוד : "הוא אמר לשומרים."

אבו-חסן : "שהוא רוצה לקחת שניים, להרוג אותם בגין ידו הפצועה."

מחמוד : "הוא רוצה לקחת שניים..."

המתבר : "בגלל שהוא נפצע"

מחמוד : "להרוג אותם תמורת היד שלו, תמורת הפצע ביד שלו."

המתבר : "כן."

אבו-חסן המשיך :

תשמע. אני ישבנו מתחתיו, הוא עמד מעלינו וצעק : "קום!" אני חשתי לקום ונשארתי יושב. והוא

צעק : "קום! קום!" זה שהיה לידי נהרגו לו כבר שני אחיו.

מחמוד : "אז מי שהיה לידי, היה לו שני אחים, נהרגו, והוא..."

המתבר : "איזה משפחה זה היה?"

מחמוד : "מה?"

המתבר : "מאיזה משפחה זה היה? איזה משפחה?"

אבו-חסן : "משפחת סלבד זו הייתה."

המתבר : "סלבד?"

אבו-חסן : "כן. סלבד."

מחמוד : "היה לו שני אחים נהרגו והוא העמיס את ה...גופתם."

אבו-חסן : "הוא גם מת אז. הרגוהו."

מחמוד : "הרגוהו!"

אבו-חסן : "זה שהיה לידי ומתו שני אחיו לקחו אותו והרגו אותו כשקם והלך 100 מטר. ירו בו אחרי שקם..."

מחמוד : "שניהם, שני אחים נהרגו והוא השלישי."

המחבר : "ואתה לא קמתו?"

מחמוד : "אתה לא קמתו?"

אבו-חסן : "אני לא קמתי."

מחמוד : "אני ידעתי זה אני עומד למות אני..."

אבו-חסן המשיך לספר :

קם אחד. אני ידעתי שמי שיקום ימות. אחר כך, כשקמנו מן ההרוגים בא חייל יהודי אחד מן ה"מרטיני" ["מרטיני" היה כינוי של החיילים מתקופת הבריטים], שהיה חמוש...

מחמוד : "בא יעני חייל עם רובה."

המחבר : "עם?"

מחמוד : "עם רובה."

אבו-חסן : "שניים, שניים. חייל. אחד חייל."

המחבר : "כן."

הסביר אבו-חסן מה שקרה :

תפס אותי ועם הרובה הרביץ לי בגב. עזי היום, אחרי 50 שנה, כל ארבעה חודשים, ששה חודשים, אני מרגיש כאילו הגב שלי פזוח. כואב לי מאד הגב.

המחבר : "החייל לקח אותי"

מחמוד : "לא. החייל החזיק את הנשק שלו, את הרובה [דיבור של כמה ביחז]."

אבו-חסן : "הוא לא היה איתנו."

מחמוד : "זה החייל לא היה מן המשמר שלהם."

המחבר : "אלאו?"

מחמוד : "היה ב... מהחיילים שנמצאו בתוך הכפר, והוא לקח את ה... החזיק את הנשק שלו, החזיק אותו מקדימה

והרגיץ לו על הגב שלו."

המחבר : "עם הנשק?"

מחמוד תרגם והסביר :

כן, עם הנשק. אז... הוא בא על הרצפה, הוא בא אה... הייתה מכה קשה, אז הוא אומר, עד עכשיו, אז אחרי עברו 50 שנה, כל ארבע-חמש חודשים כואב לו בגב, אומר שכמעט יש לו פתח בגב.

המחבר : "כן".

אבו-חסן : "אחרי כן, כשגמרנו עם ההרוגים לקחו את כולנו ליד בית החרושת."

המחבר : "לקחו את כולט לבית החרושת, ל'נך'שה".

מחמוד : "ה'ירשה' בית חרושת. כן."

אבו-חסן : "לקחו אותנו, הגברים מגיל 10 ועד 100, מכול הכפר, כאסירים לזיכרון-יעקב."

מחמוד : "מגיל 10 לגיל 100..."

המחבר : "מגיל 10 לגיל 100..."

אבו-חסן : "לקחו אותנו לזיכרון-יעקב."

מחמוד : "לקחו אותם לבית סוהר בזיכרון-יעקב."

אבו-חסן : "ואחר כך לקחו אותנו לגליל, לאס-חי'אלד כאסירים. אני ישבתי 11 חודשים כאסיר."⁷⁶

לאחר מכן הותנהלה עוד שיחה קצרה עם יוסרא ואחיד אבו-מאדי, ממשפחת צבאעי, גם היא ממחנה הפליטים טול-כרם, שנועקה והגיעה לחדרו הקטן של אבו-חסן, לאחר שילדי משפחת טנגי הלכו לחפש אחריה ולהביאה לפגישה. היא אמרה שהייתה עם בעלה בעת נפילת הכפר ולא זכרה הרבה מה שקרה בטנטורה ביום הכיבוש. היא אמרה שהיא חשה עצמה מונה מפחד, שעה שבתה, בת השנה, הייתה על ידיה והיא, כמובן, דאגה לה מאד. היא סיפרה עוד שהגברים היו לחוד והנשים היו לחוד וכי לקחו אותן, את הנשים לפרידיס לאחר הקרב, וכי לאחר שבעה ימים הגיע בעלה, אשר לדברי אבו-חי'אלד ברח מן הכפר עוד לפני שהחל הקרב ולכן לא נתפס ונלקח בשבי. לדבריה, כול מה שקרה לה - קרה לכול יתר אחיותיה, עשר במספר ועוד אח אחד, ילדי שלוש אמהות שונות. היא סיפרה שאחותה בהיה נשואה וחיה בחו"ל, כנראה בסוריה, ושבעלה נפטר לאחרונה, וכי שתיים מאחיותיה, מטעדה וזהיה, חיות איתה, במחנה הפליטים טול-כרם, ואינן נשואות. בסיומה של השיחה נראתה יוסרא מבוהלת ואחוזת פחד, הגם שלא נאמרו בראיון הקצר עמה שום דברים שיכלו לגרום לה לתחושות אלו. לאחר השיחה עם יוסרא התקיים דיון ארוך בין המחבר לבין אבו-חי'אלד ואבו-חסן לגבי השאלה אם מקרה האונס של בהיה התרחש או

⁷⁶ ראה: ראיון אישי שערך המחבר עם רסלאן חסן איוב אעמד (אבו-חסן) תעם אבו-ח'אלד ב - 15.10.1997.

לאו, כאשר שניהם שללו את האפשרות הזו מכול וכול, בעוד שהפגישה הקצרה עם יוסרא, אחותה של בהיה, לא תרמה דבר כלשהו להבהרת השאלה.

בירור נוסף קיים המחובר עם אבו-חסן ואבו-חאלד על חלקם של מוטי, משולם ויעקב אל-מחיתאר במאורעות בטנטורה ביום כיבוש הכפר ושניהם אמרו בהחלטיות שהגברים של טנטורה ניצלו הודות להתערבותו של יעקב אל-מחיתאר, וכי מה שנכתב על ידי מחמד חסני נגיב ב"כל אל-ערב" הוא טעות, שאין לדעת מה מקורה.

בסיום השיחה הזו אמר אבו-חאלד:

אנחנו עמדנו ליד הקיר בשורה ורצו לירות בכולנו וכול הרובים היו מכוונים אלינו, עד שהופיעו למולנו, יעקב אל-מחיתאר והציל את חיינו ואמר לחיילים: "עזו כאן. מי שהרגתם - הרגתם ועכשיו אסור להרוג." וכך ניצלנו, כולנו.

תופיק אל-עבד אבו-צלאח (אבו אל-עבד)

תופיק אל-עבד אבו צלאח (אבו אל-עבד) נולד בטנטורה ב-1928 והיה בן 20 כשנכבש הכפר. כשנשאל מה הוא זוכר מיום כיבוש הכפר דיבר על חילופי ירי, טכסוך וחילוקי דעות בין היהודים והערבים, ניסיון כושל להגיע להסדר, מותקפה יהודית וכיבוש הכפר. הוא הסביר שהיו בתוך טנטורה חילוקי דעות, כאשר הדור המבוגר צידד בהתנפייסות, בעוד הדור הצעיר לא רצה בכך. אבו אל-עבד דיבר, כללית, על תחילת ההתקפה היהודית בחצות הלילה ושבעה שמונה או תשע בבוקר היה הכול גמור. הוא לא סיפר פרטים כלשהם על מה שקרה והשתדל, לאורך חלקו הגדול של הראיון להסביר ולהמחיש, כי הוא, אישית, לא ראה ולא נכח בשום אירוע בעל חשיבות כלשהי במהלך הכיבוש וליתר בטחון השתמש, מדי פעם בביטוי "הייתה אמירה" או "אמרנו", כדי להדגיש שלא הייתה לו נגיעה אישית לעניין. כשנשאל אבו אל-עבד מה עשו עם האנשים לאחר הכיבוש התנהלה השיחה כך:

המחבר: "כשכבשו את הכפר מה עשו עם האנשים?"

אבו אל-עבד: "אספו את האנשים. יש אנשים שהיו. יש אמירה, זאת אומרת, שיש אנשים שהרגו אותם."⁷⁷

בהמשך הראיון נשאל אבו אל-עבד שוב, על אותו העניין ושוב הדגיש כי "אמרנו", על מנת להוציא את עצמו מכלל אלו שראו בעצמם משהו:

המחבר: "לפני שלקחו את האנשים לתחנת המשטרה מה עשו לאנשים?"

⁷⁷ ראה: ראיין אישי שערך המחבר עם תופיק אל-עבד אבו-צלאח (אבו אל-עבד) ב-19.4.1997.

אבו אל-עבד: "יש אנשים, אמר, שהרגו אותם, שהיה על שמם נשק ויש אנשים שברחו ויש אנשים שיצאו בשלום."

המתבר: "רגע. היו אנשים שהרגו אותם רק בגלל שהיה אצלם נשק?"

אבו אל-עבד: "בטח! או שיש אצלו נשק או בטח, אלא מה, אז איך ומי שנפל בקרב - נפל, בזמן הקרב."

המתבר: "מי שנפל בקרב עזוב אותם. כמה בערך היו..."

השיב אבו אל-עבד:

אמרו בערך 80 - 85, שנהרגו בלילה או ביום. זאת אומרת האבדן בסך הכול אמרו 85. אולי פחות,

אולי יותר, אינני יודע. יש אנשים שברחו שאתה לא יודע עליהם. היו חסרים.

המתבר: "אבל אמרת שהרגו אנשים שהיה נשק אצלם?"

אבו אל-עבד: "כן."

המתבר: "כמה אנשים כאלה בערך הרגו?"

אבו אל-עבד: "אני לא יודע בדיוק. אני לא יכול בדיוק לחגיד לך"

המתבר: "עשרה, שלושים, שניים?"

על כך ענה אבו אל-עבד:

אולי פחות מזה אולי יותר מזה. לא יודע בדיוק מי נהרג בגלל זה ומי... אנחנו, אתה יודע, כשאספו את

האנשים, אתנו בחוץ, אתה מתוץ למקום, אתה לא יודע בדיוק מה קורה שם בחוץ, איך זה מת ואיך

זה מת אבל כשאמרו את המספרים שיש להם...

המתבר: "כשאתה היית עם הגברים מה ראיתו? לקחו אנשים? עשו משהו?"

אבו אל-עבד: "היו לוקחים אנשים."

המתבר: "איך?"

אבו אל-עבד: "זאת אומרת היו לוקחים אותם לחקירה"

המתבר: "למה חקרו את מישהו ולא מישהו אחר?"

אבו אל-עבד: "יש אנשים שהיה להם תיק של נשק. על שמם היה רשום נשק."

המתבר: "זאת אומרת היה כתוב אצלם או מה?"

אבו אל-עבד ניסה להבהיר:

תסלח לי, יש אמירה, שמועה, מצאו את הרשימה, זאת אומרת בדירה, במשרד, מצאו רשימה. אתה -
יש לך רובה, אני יש לי רובה, לזה יש רובה, ההוא יש לו נשק.

המתבר: "אבל זה לא היה במשרד של היהודים. זה היה המשרד של ..."

אבו אל-עבד: "משרד של הערבים, היה חדר... של, שהיה בו..."

המתבר: "של המועצה המקומית של טנטורה."

אבו אל-עבד אישר:

כן, כן. הייתה ועדה, שאצלה מצאו את הפתק הזה והתחילו לדרוש לפי הרשימה את הנשק הזה ומה
את הנשק הזה. היה אצלם מידע. אני לא יכול לדעת.

המתבר: "אלה שהרגו אחרי הכיבוש היו חיילים או אנשים מהאזור?"

אבו אל-עבד: "לא. מאותו הכפר אלה שמתו."

המתבר: "אבל מי הרג אותם?"

אבו אל-עבד: "מה, אני חייתי איתם?"

מלווה: "חיילים."

אבו אל-עבד: "חיילים."

המתבר: "חיילים..."

מלווה: "היהודים הם שהרגו."

המתבר: "חיילים או אנשים מתאזור שהיו אזרחים?"

אבו אל-עבד: "לא, לא חושב, לא ראיתי. אני חושב שרק מי שהיה בקרב הם חיילים."

המתבר: "עם החיילים האלה היה אחד או שניים קצין שהיה אחראי עליהם שאתה הכרת אותו מקודם?"

אבו אל-עבד: "ביטח היו קצינים. יש צבא שהולך בלי קצינים?"

המתבר: "לא, אבל אני שואל..."

אבו אל-עבד: "שמעתי שהיה מפקד הקרב שמשון..."

המתבר: "שמשון איזה?"

אבו אל-עבד:

לא יודע. אמרו שמשון ממראה [מראה בערבית, היה השם של גבעת עדה] היה קצין היה

אחראי על זה היה הדיבור.

המחבר: "אתה ראית אותו שם?"

אמר אבו אל-עבד:

מאיפה אני יודע אם ראיתי אותו, אני מכיר אותו אני לא מכיר אותו אבל אמרו שמפקד האזור היה שמשון. את זה ידעתי אחר כך. לא בזמנו. אחר כך ידענו.

המחבר: "אה, הכרת אותו, אבל אחר כך."

אבו אל-עבד: "אחר כך ידענו."

המחבר: "מח אמרו! הוא בעצמו היה שם? הוא בעצמו הרג אנשים או הוא רק היה אחראי?"

אבו אל-עבד:

יכול להיות שהוא לא הרג. אולי החיילים הרגו. הוא לא יכול לתת פקודה ולא ייתכן שהוא חייל, הקצין. [כנראה הכוונה היא כי הוא לא יכול לתת פקודה אלא אם הוא קצין] החיילים כמו עדר צאן. אין שליטה עליהם. אתה לא יכול לעמוד על כול חייל. [ייתכן שכוונתו היא שלא כול החיילים היו בשליטה] אולי הם הרגו בלי פקודה, בלי רשות. היה הרג ספונטאני או בשגגה. מישהו כיוון את הרובה שלו ופגע במישהו.

המחבר: "עכשיו, אתה ראית אנשים שלקחו אותם ואחר כך שמעת שחיסלו אותם, או היה גם משהו בנוכחותכם,

לפני כול האנשים?"

מלווה: "זאת אומרת ראו אותם."

אבו אל-עבד: "לא. לראות לא ראינו. לראות לא ראינו."

המחבר: "אבל שמעתם ב..."

אבו אל-עבד: "שמענו, שמי שהלך ולא חזר - נעדר. לאן הלכו זאת אומרת הוא מת."

המחבר: "לא ראיתם אותם - ולא ראיתם שום דבר..."

אבו אל-עבד: "אנחנו לא ראינו שום דבר אבל יש אנשים שאולי ראו."

המחבר: "יש אנשים, סלח לי..."

אבו אל-עבד: "יש אנשים שאולי ראו. אנחנו כילדים היינו יושבים בין הגברים. לא יכולנו לחסותובב."

המחבר: "אתה היית ילד בן 20?"

אבו אל-עבד ניסה להסביר:

טוב, אני נחשב לזר. הייתי נחשב לילד. לא הייתי יכול לנוע, ללכת, לחזור לבד. אחר כך, כשלקחו את האנשים לכלא האנשים התחילו לברר איפה פלוני, איפה אלמוני, יש אנשים שברחו. היה עין עיזאל, אגוז ועוד. אלה שעוד היו קיימים. ברחו לעין עיזאל, אגוז ולפרידיס באו. ואחר כך ידענו שזה חי, זה ברח, זה מת.⁷⁸

באמירתו זו של אבו אל-עבד שהוא, בן ה- 20 נחשב לילד, הוא המחיש עד כמה ביקש להמעיט ולהפחית מערכו, בתור מי שידע או זוכר מה התרחש בטנטורה ביום כיבוש הכפר. ככול הנראה ידע אבו אל-עבד הרבה יותר ממה שהיה מוכן לומר, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בכמה מתשובותיו, כאשר ענה אינסטינקטיבית, מבלי לחשוב עד הסוף. כך, למשל, קרה לו כשנשאל האם היו אנשים שנהרגו רק בגלל שהיה אצלם נשק, והוא, ספונטאנית השיב: "בטח!". כשדיבר על האנשים שנלקחו לחקירה – יש להניח שהוא ידע שהם נלקחו כדי להיות מוצאים להורג וייתכן שרק בשלב אחר, מאוחר יותר של השיחה הוא אמר, את מה שידע מלכתחילה ש: "שמענו שמי שהך ולא חזר - נעדר. לאן הקד: זאת אומרת הוא מת."

כאשר אבו אל-עבד, שהיה כול העת עם הגברים, שמהם נלקחו האנשים, גם לפי דבריו, לצורך חקירה ממנה לא שבו, ואשר בתוכם היו, על פי עדויות אחדות, ההוצאות להורג בבית הקברות, אומר: "אנחנו לא ראינו שום דבר אבל יש אנשים שאולי ראוי, מתעורר בהחלט החשש שהוא אינו מספר את כול הידוע לו, מסיבות שונות השמורות עמו.

יותר ממרואיינים אחרים הדגיש אבו אל-עבד יותר מפעם אחת את העובדה שעדותו איננה עדות ראיה אלא עדות שמיעה בלבד, וכבר בדקנו, חלקית, את הדגשותיו אלו, אך בעניין זה יש לחזור ולומר כי מפגש עם עדי ראיה ערביים להוצאת האנשים להורג הוא כמעט בלתי אפשרי, מאחר והרוב המוחלט של הנוכחים הערביים בהוצאות להורג היו שם בגין הוצאתם להורג שלהם עצמם. לכן נדיר מאד הוא המפגש עם מי שמעיד על עצמו כעד ראיה של אותן ההוצאות להורג, כמו רזק עשאווי, בעדותו טפלנו, שראה בפועל הוצאת אנשים להורג וכמעט שחוסל בגין זה על ידי אחד החיילים, או אבו-ח'אלד, שראה מה התרחש עם הגברים בבית הקברות, או עדנאן עקאב יחיא, שהעיד על מה שראה במו עיניו.

גם אבו אל-עבד, כמו מרואיינים אחרים, מדבר על כך שהקבורה של חללי טנטורה לא הסתיימה ביום כיבוש הכפר וכי, בימים שלאחר מכן גויסו, להשלמת איסוף הגופות וקבורתן, לפי הידוע לאבו אל-עבד, שבעה או שמונה אנשים מפרידיס. בעניין זה ראוי להסביר, כי קבורה זו, שנמשכה

⁷⁸ ראה: שם.

448

ימיט רבים, עד כדי משלוח פקודות ומברקים מיוחדים ממפקדות הנפה הצבאית לצורך זירוז גמר הקבורה, מחשש שמא תפרוץ מגיפה במקום, הייתה של חללים רבים, הרבה מעבר לאותם 20 או 25, עליהם דיברו טוביה הלר, בנץ פרידן בראיון איתם או קצין המודיעין אברהם, במסמך עליו הוא חתום.

לקראת סיום הראיון התקיימה שוב שיחה על כיבוש הכפר. אבו אל-עבד סיפר כי בתחילה היו יריות אך אחר כך האנשים התאספו ונכנעו:

המחבר: "אבל מתוך הכפר לא לחמו!"

אבו אל-עבד: "לא, בכפר לא."

המחבר: "בכפר נכנעו."

אבו אל-עבד: "בהתחלה היו יריות, אחר כך האנשים התאספו ונכנעו."

המחבר: "אבל לא הייתה מלחמה מבית לבית?"

אבו אל-עבד ענה:

לא. משהו קל. בהתחלה. בהתחלה הכניסה. אחר כך הם דיברו ברמקול, במיקרופון, אני יודע, ובאו האנשים ואמרו: "היכנעו!" מן הכפר הלכו למסגד ואמרו: "תניפו דגלים לבנים! היכנעו וחטלו!" התחילו לאט, לאט להיכנע ונכנס הצבא.

המחבר: "אפשרי שעצרתם בבית הקברות? בבית הקברות לא קרה כלום."

על כך השיב אבו אל-עבד:

לא. בבית הקברות לא רצינו לעצור. למה שנעצור בבית הקברות? כשלקחו אותנו שמו אותנו באוטומובילים והביאו אותנו לתחנת המשטרה ולא ראינו כלום.

אבו אל-עבד שהשיב: "בבית החוזשת לא רצינו לעצור. למה שנעצור בבית החרושת?" נשמע לרגע כשז'כה, האומר ומחליט מה רצונו, ולא כשבוי. אי הרצון לעצור לידי בית הקברות, היכן שהתרכזו כל הכפר, על מנת להתפזר נשים וילדים לפרידיס, וגברים למעצר בזיכרון, המובע כאן על ידי אבו אל-עבד, מעיד יותר על כך שיתכן מאוד שאבו אל-עבד ידע היטב מה קרה בבית הקברות ולכן העדיף מיד לפטור את עצמו מן העניין, כשאמר במשפט אחד כי, לא רצו לעצור וכי לא ראו כלום, בבית הקברות, כי שמו אותם באוטומובילים והביאו אותם לתחנת המשטרה.

מחמד זידאן איוב (אבו-ואאל)

מחמד זידאן איוב (אבו-ואאל) היה נער בן 13 ולו עוד ששה אחים ואחיות, כאשר נכבש הכפר טנטורה. הוא למד בכיתה החמישית בבית הספר לבנים, על הגבעה, הנמצאת בכניסה המזרחית של טנטורה.

לדברי אבו-ואאל סבו, נאיף איוב, היה מחיתאר של טנטורה לפני דאהוד אל-הנדי. נאיף איוב קיבל את מרדכי בונשטיין בטנטורה בסבר פנים יפות, הלבישו בתלבושת מקומית, אותו ואת ארבעת ילדיו, שאת שמותיהם זכר אבו-ואאל בעל-פה, וכך יכלו להלך בחופשיות לכול מקום. לאחר מכן אף בנה לו בית לידו ונתן לו שטח של חצי דונם. נאיף ומרדכי בונשטיין נשאו ביחסיהם כמו אחים משך שנים רבות ואפילו, אחרי מלחמת 1948, כשפגש מרדכי הזקן באבו-ואאל, נכדו של נאיף, שעבד בביתו כמשרת, התרגש מאד ודרש מבני משפחתו להשגיח היטב על אבו-ואאל. אגב, אבו-ואאל כינה את מרדכי בשם "מוסא", כי השם מרדכי קשה להגיה אצל הערבים ולכן הצמידו לו הערבים את הכינוי "מוסא".

אבו-ואאל טען שהמתקפה היהודית על טנטורה נעשתה בשיתוף פעולה עם הבריטים. לטענתו באו החיילים היהודים רגלית, ברכבת ואף באונייה, שהוא העיד כי ראה. גם על מספר החללים של טנטורה במלחמה ולאחריה דיבר אבו-ואאל:

המחבר: "זאת אומרת באו גם באונייה וגם ברכבת?"

אבו-ואאל ענה:

וגם ברכבת וחיל רגלים מכאן. ובמלחמה לא נהרגו מטנטורה אולי מכסימוס עשרה. לא יותר מעשרה אנשים נהרגו במלחמה בטנטורה. אחרי שכבשו, התחילו לשים ערימות אנשים ולירות בהם. חרגו קרוב ל-150 איש.

המחבר: "רגע, אחרי..."

אבו-ואאל: "זה, אני ראיתי."

המחבר: "אחרי המלחמה."

450

אבו-ואאל: "אחרי שכבשו, זאת אומרת, אותו יום..."

אבו תופיק: "אחרי הכניעה."

המחבר: "כן, מה עשו לאנשים?"

השיב אבו-ואאל:

היו מעמידים אותם לקיר, כול 50, 40, 20, וזורים בהם. שלחו מפרדים לקבור אותם, לא היה להם קשה: חפרו בור ושמו את כולם ביחד. ערימה אחת. המפוזרים לא, לא הגיעו לעשר, נהרגו במלחמה ממש, זאת אומרת.

המחבר: "קבוצות של 40 ו- 50 ו- 30?"

אבו-ואאל: "כן. קבוצות. היו שמים כמה שאתה ואתה - עמוד! ברררר...."

המחבר: "סתם ככה ירו, בלי שום אה...חשבו?"

ענה אבו-ואאל:

איזה חשבו. הורגים אותם כול אחד, אלא, אלא אני אגיד לך מה היה. הם תפסו את האחראי לטנטורה. נגיד היה קצין או משהו, אחראי על הסדר, ההגנה על הכפר, והייתה להם רשימה: מתמד יש לך אקדה. מתמד יש לו רובה. זה יש לו בוזו, ההוא יש לו משהו אחר, והלילה אותה תצא ובבוקר אותה תצא, עשה סידור עבודה לשמור על הכפר. את זה הם תפסו וידעו את כול אלה שהיה להם נשק.

המחבר: "זאת אומרת לא הרגו סתם. אלא לקחו אנשים לפי שמות!"

השיב אבו-ואאל:

לקחו את הרשימה וחפשו אותם, אותה ואתה ואתה, ואתה, תן את הרובה שאצלך. היו מורדים לו את המעיל חצי מאחורה, קושרים לו את הידיים ככה, מביא את הנשק לוקחים אותו והורגים אותו.

אבו-תופיק: "זאת אומרת הם תפסו את הרשימה של..."

אמר אבו-ואאל: